

Ametyst fra Stange

Av Rune S. Selbekk og Morten Bilet

I Norge er kvartsvarianten ametyst funnet på en rekke lokaliteter som Hof, Pålshaugen, Sørøya, Hanekleivtunelen, Ertvågøygruppen med mer. Noe av den beste ametysten er funnet i området Stange-Løten i Hedmark i løpet av det siste året. De beste prøvene er i verdensklasse. Ametyst fra dette området har vært kjent i mer en 30 år.

Rundt 1980 ble det funnet en del ametyst i Gjøvik - (Stange-Løten) - området (Nilsen, 1980) på breksjesoner. Moløkken (1990) omtaler ametyst på tilsvarende parallelle sprekkesoner fra 1982-83 i Brynsåsen pukkverk. Senere har Moløkken (1997) omtalt funnene av ametyst langs RV 3 i området Stange-Løten. Her ble det også funnet mye vanlig fargeløs kvarts på enkelte av sprekkesonene. På disse NV-SØ-gående sprekkje/breksjesonene forekommer komplekse ametystkrystaller på opptil 15-20 cm i granittisk gneis. Sprekkene er senere fylt med svart finkornet klebrig leire. Det siste funnet fra Brynsåsen kan omtales som noe av det beste som er funnet i Norge.

Ametystene er alt fra helt klare/grå til dyp lilla av farge, og ofte med små pyritt- og kalsitt-krystaller. Kalsitt, både som massiv og i krystaller har blitt funnet påvokst ametyst. Noen av kalsittkrystallene er også dekket med bekblende. Flere av ametystene har tydelige fantomer, som viser at krystalliseringen har skjedd i flere generasjoner. Enkelte ametyster fra området har væskeinneslutninger, med en vannfylt del og med en liten gassboble. Dette er typisk for kvarts som har krystallisert relativt

En 17 cm stor ametyst funnet av Morten Bilet og Jack Olsen.
Samling: Naturhistorisk museum.
Foto: Per Aas.

raskt, hvor mindre "feil" i krystallstrukturen gjør at det kan dannes hulrom i krystallene. En bør være forsiktig med å bruke for varmt vann ved rengjøring av ametysten siden gassen i enkelte inneslutninger ekspanderer raskt og regelrett sprenger krystallen i småbiter. Kvartsen har heller ingen ekstraflater som indikerer om den er høyre- eller venstre bygd. Dette er typisk for lavtemperaturkvarts.

Det har i enkelte tilfeller blitt funnet japantertvillinger på sprekkesonene på Stange.

En del krystaller har tydelige skader, men det skyldes ikke nødvendigvis at personen som tok ut krystallene har gjort en dårlig jobb. Mange av skadene på krystallene har overvekst av kalsitt og pyritt. Dette viser at det har vært bevegelse på sprekkesonen etter at ametysten krystalliserte, samt at kalsitt og pyritt representerer senere generasjoner. Vanligvis finner en ametysten som løskrystaller i leira, og det er sjeldent å finne gode store krystaller på matriks. Mange krystaller bærer preg av at de tidligere har krystallisert på sidebergarten, for så å bli "skrapet av" i forbindelse med senere bevegelser på sprekkesonen. Ofte er de mest

skadefrie ametystene på matriks funnet på undersiden av blokker i sprekkesonen.

Noen ametyster er klare med god farge og kan fasettslipet. Moløkken (1997) omtaler fasettslipte ametyster opptil 153 karat.

Møkkamenn

Etter å ha sett hva mange andre samlere hadde funnet av ametyst på Brynsåsen, Stange, ble fristelsen så stor at en måtte ta en tur, selv om noen mente at alt tilgjengelig materiale var tatt ut for denne gangen. For Rune var det den andre turen i området, mens for Morten var det vel tur nr 20 bare denne sesongen. Første forsøk på å lense forekomsten for leirsuppe med hageslange var mislykket. Har var det bare bøtte som

Gruppe med ametyst krystaller delvis dekket med pyritt.
Funnet av Morten Bilet og Jack Olsen. Samling: Naturhistorisk museum.
Foto: Per Aas.

Her er møkkamann Rune til venstre og møkkaman Morten til høyre.

fungerte. Når det meste av leirsuppa var ute, var det bare å begynne å grave. Kilovis med leire ble grundig undersøkt for mulige ametystkrystaller, og mye gråberg forsvant også ut av hullet.

Konklusjonen etter en dags graving var at det var mye potensielt bra krystaller, men en visste ingenting om hvor mange gode prøver eller dårlige prøver en hadde funnet. Noe spenning skal en jo også ha etter at en har kommet hjem. Det kan trygt sies at det ultrasoniske badet fikk jobbe en del timer med å få leira bort fra ametystene.

Etter en dag i ametysthullet med leire som trenger inn over alt, kreves det en skikkelig rens, av person og utstyr omtrentlig av den samme typen rens som av mineralprøvene.

Her anbefales det masse vann med riktig temperatur og såpe. Den ene møkkamann (Rune) ble nektet adgang til sin egen leilighet før han hadde strippet i blokkas fellesareal. T-skjorta og joggeskoa ble kasta, fjellbuksa ble rengjort i ultrasonisk bad i noen timer før den omsider fikk komme i nærheten av vaskemaskin.

Hvordan det gikk med den andre møkkamannen (Morten) sin hjemkomst sier ikke sagaen noe om.

Uansett ble det funnet opptil flere prøver som nå går inn i Naturhistorisk museums samling, så det kan vel regnes som en vellykket tur for et par møkkamenn... som ble rene til slutt etter intensiv vask, på lik linje som mineralprøvene.

*Fasetslipt ametyst fra Stange på 32,65 Karat.
Samling: Naturhistorisk museum. Foto: Per Aas.*

Jack Olsen med en av de bedre amatystene etter en lang dag med graving.

Litteraturliste:
Moløkken, A. 1990. Ametyst i Stange, Hedemark. Stein, v. 18 (nr 3/1990), s. 14.
Moløkken, A. 1997. Ametysten fra Stange og Løten kommune i Hedemark. Stein, v. 25 (nr 2/1997), s. 50-52.
Nilsen, R. B. 1980. Gjøvik-ametystens tragiske skjebne. NAGS-nytt, v. 8 (nr 4/1980), s. 11-13.